

Projektowanie związków biologicznie czynnych **wykład 3**

Łukasz Berlicki

Rośliny lecznicze znane były każdej cywilizacji

- ▶ Pierwszy opis roślin leczniczych na glinianych tabliczkach z Mezopotamii (2600 p.n.e.)
- ▶ Lukrecja
- ▶ Mirra
- ▶ Mak

Silne leki roślinne znane przed 1800 r

- ▶ **Grecja antyczna**
  - ▶ Opium (*Papaver somniferum*)
  - ▶ Belladona (*Atropa belladonna*)
- ▶ **Ameryki**
  - ▶ Kora drzewa chininowego (*Cinchona* spp.)
  - ▶ Liście koki (*Erythroxylon coca*)
- ▶ **Chiny**
  - ▶ Ma Huang (*Ephedra* spp.)
- ▶ **Europa**
  - ▶ Ergot (*Claviceps purpurea*)

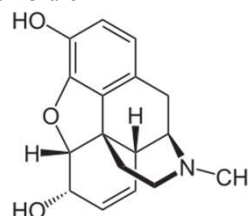
Silne leki roślinne znane przed 1800 r

- ▶ **Grecja antyczna**
  - ▶ **Opium** (*Papaver somniferum*)
  - ▶ Belladona (*Atropa belladonna*)
- ▶ **Ameryki**
  - ▶ Kora drzewa chininowego (*Cinchona* spp.)
  - ▶ Liście koki (*Erythroxylon coca*)
- ▶ **Chiny**
  - ▶ Ma Huang (*Ephedra* spp.)
- ▶ **Europa**
  - ▶ Ergot (*Claviceps purpurea*)

Mak lekarski

Morfina
przeciwbólowa

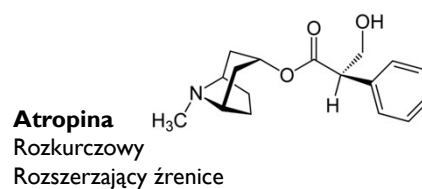

Silne leki roślinne znane przed 1800 r

- ▶ Grecja antyczna
  - ▶ Opium (*Papaver somniferum*)
  - ▶ **Belladona** (*Atropa belladona*)
- ▶ Ameryki
  - ▶ Kora drzewa chinowego (*Cinchona* spp.)
  - ▶ Liście koki (*Erythroxylon coca*)
- ▶ Chiny
  - ▶ Ma Huang (*Ephedra* spp.)
- ▶ Europa
  - ▶ Ergot (*Claviceps purpurea*)

Pokrzyk wilcza jagoda

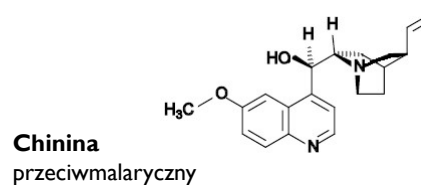

Silne leki roślinne znane przed 1800 r

- ▶ Grecja antyczna
  - ▶ Opium (*Papaver somniferum*)
  - ▶ Belladona (*Atropa belladona*)
- ▶ Ameryki
  - ▶ **Kora drzewa chinowego** (*Cinchona* spp.)
  - ▶ Liście koki (*Erythroxylon coca*)
- ▶ Chiny
  - ▶ Ma Huang (*Ephedra* spp.)
- ▶ Europa
  - ▶ Ergot (*Claviceps purpurea*)

Chinowiec

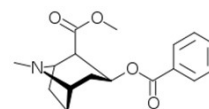

Silne leki roślinne znane przed 1800 r

- ▶ **Grecja antyczna**
  - ▶ Opium (*Papaver somniferum*)
  - ▶ Belladona (*Atropa belladonna*)
- ▶ **Ameryki**
  - ▶ Kora drzewa chininowego (*Cinchona* spp.)
  - ▶ **Liście koki** (*Erythroxylon coca*)
- ▶ **Chiny**
  - ▶ Ma Huang (*Ephedra* spp.)
- ▶ **Europa**
  - ▶ Ergot (*Claviceps purpurea*)

Krasnodrzew pospolity

Kokaina
lokalny anestetyk

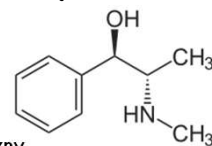

Silne leki roślinne znane przed 1800 r

- ▶ **Grecja antyczna**
  - ▶ Opium (*Papaver somniferum*)
  - ▶ Belladona (*Atropa belladonna*)
- ▶ **Ameryki**
  - ▶ Kora drzewa chininowego (*Cinchona* spp.)
  - ▶ Liście koki (*Erythroxylon coca*)
- ▶ **Chiny**
  - ▶ **Ma Huang** (*Ephedra* spp.)
- ▶ **Europa**
  - ▶ Ergot (*Claviceps purpurea*)

Przędź

Efedryna
Przeciwastmatyczny
Zakażenia górnych dróg oddechowych

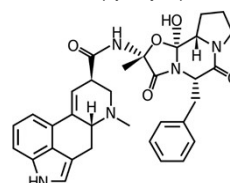
Silne leki roślinne znane przed 1800 r

- ▶ **Grecja antyczna**
  - ▶ Opium (*Papaver somniferum*)
  - ▶ Belladonna (*Atropa belladonna*)
- ▶ **Ameryki**
  - ▶ Kora drzewa chinowego (*Cinchona* spp.)
  - ▶ Liście koki (*Erythroxylon coca*)
- ▶ **Chiny**
  - ▶ Ma Huang (*Ephedra* spp.)
- ▶ **Europa**
  - ▶ **Ergot** (*Claviceps purpurea*)

Buławinka czerwona (sporysz)

Ergotamina
migrena

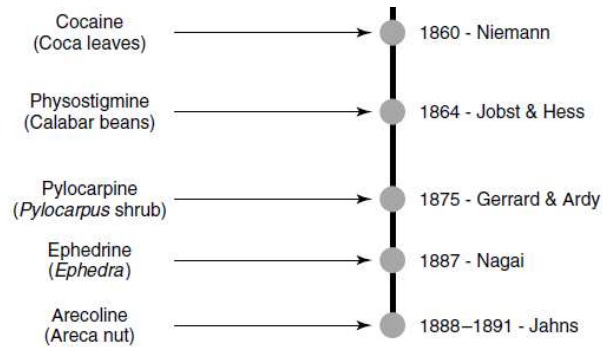

Dużą liczbę alkaloidów wydzielono w XIX.

Morphine (Opium)	→	●	1806 - Sertürner
Emetine (Ipecacuanha)	→	●	1817 - Pelletier & Magendie
Colchicine (Autumn crocus, <i>Colchicum</i>)	→	●	1819 - Pelletier & Caventou
Quinine (Cinchona bark)	→	●	1820 - Pelletier & Caventou
Caffeine (Coffee beans)	→	●	1821 - Runge
Atropine (Belladonna)	→	●	1833 - Geiger & Hess
Papaverine (Opium)	→	●	1850 - E. Merck

Dużą liczbę alkaloidów wydzielono w XIX.

Chinina

- ▶ XVII w., hiszpańscy misjonarze w Południowej Ameryce dowiedzieli się o leczniczych właściwościach kory z drzewa chinowca.
- ▶ Najprawdopodobniej na podstawie obserwacji Indian, którzy pili wodę z strumyków pod tymi drzewami i nie chorowali.
- ▶ Nazwa pochodzi od Księżnej Cinchon (Peru), która została wyleczona przy pomocy kory chinowca.

Chinina

- ▶ **1648**, kora została przywieziona do Europy
- ▶ Nazywana „proszkiem papieskim” lub „proszkiem jezuitów”.
- ▶ Początkowo zakazana w krajach reformacji (Anglia).
- ▶ Użyta do wyleczenia króla Anglii, Karola II (1670).

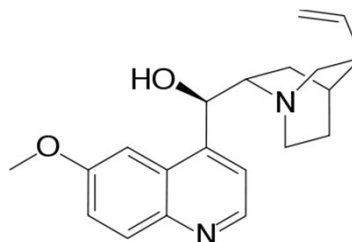
Chinina

- ▶ **1820**, Joseph Peltier i Joseph Caventou wyizolowali chininę z kory chinowca.
- ▶ **1826**, Peltier i Caventou wyprodukowali 1800 kg chininy z 150 ton kory.
- ▶ Chinina była pierwszą substancją naturalną produkowaną na skalę przemysłową.
- ▶ Pierwszą fabrykę izolującą substancje naturalne założył Emmanuelle Merck w Darmstadt.

Chinina

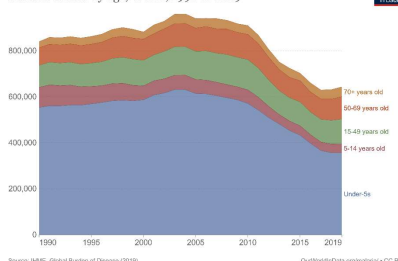
- ▶ **1854**, Adolph Strecker określił strukturę chininy.
- ▶ **1945**, Robert Woodward – synteza totalna.
- ▶ Chininę pozyskuje się wciąż z kory chinowca
- ▶ Chinina jest dalej zarejestrowanym lekiem przeciwmalarycznym i niepoznanym sposobie działania.

Chinina i malaria

- ▶ Malaria jest powodowana przez pierwotniaki (*Plasmodium* spp.) przenoszone przez komary.
- ▶ Malarię wciąż zagrożonych jest ok. 1 mld ludzi.
- ▶ Malaria wciąż jest chorobą śmiertelną.

Malaria deaths by age, World, 1990 to 2019

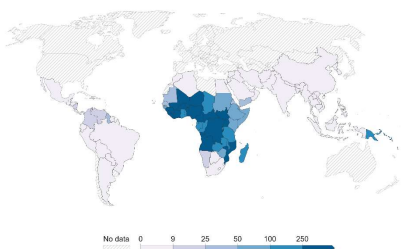

Source: IHME, Global Burden of Disease (2019)

OurWorldinData.org/malaria - CC BY

Malaria incidence, 2020

Incidence of malaria is the number of new cases of malaria in a year per 1,000 population at risk. SDG Target 3.3 is to end the epidemic of malaria.

Source: World Health Organization (via World Bank)

OurWorldinData.org

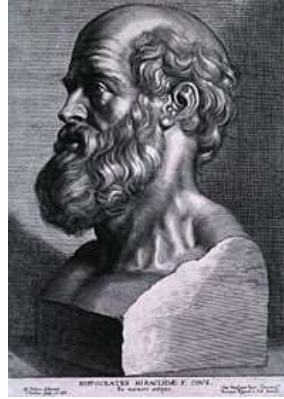
CC BY

Kora wierzby

- ▶ Historia zastosowania ekstraktów z kory wierzby jest bardzo długa
- ▶ Starożytny Egipt (2000 p.n.e.)
- ▶ Sumerowie (2000 p.n.e.)
- ▶ Hipokrates (400 p.n.e.)
- ▶ Medycyna Wschodu
- ▶ Czasy antyczne i średniowiecze

Hipokrates

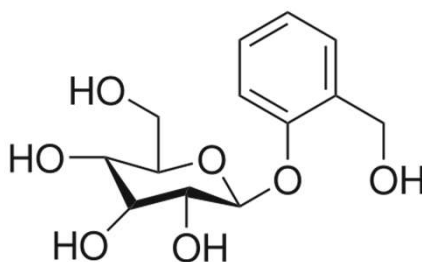
Kora wierzby

- ▶ **1763**, Edward Stone napisał list do Royal Society of London o leczeniu gorączki za pomocą sproszkowanej kory wierzby
- ▶ **1827**, Johan Buchner (Monachium) wyizolował żółtą krystaliczną substancję nazwaną salicyną
- ▶ **1829**, Henri Leroux zoptymalizował procedurę ekstrakcji i wyizolował ok. 30g salicyny z 1.5kg kory

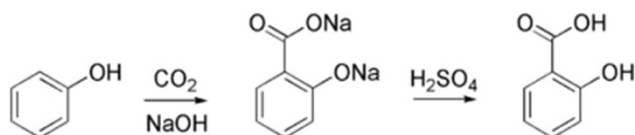
Salicyna

- ▶ **1838**, Rafaele Piria (Sorbona), zhydrolizował salicynę na cukier i związek aromatyczny (aldehyd salicylowy), który przekształcił w kwas salicylowy.

Kwas salicylowy

- ▶ **1860**, Herman Kolbe opracował syntezę kwasu salicylowego z fenolu (otrzymanego z smoły pogazowej)
- ▶ Kwas salicylowy był pierwszym syntetycznym lekiem. Synteza na skalę przemysłową opracowana w **1874** przez Friedricha von Heydena (fabryka Heyden Chemical Company).

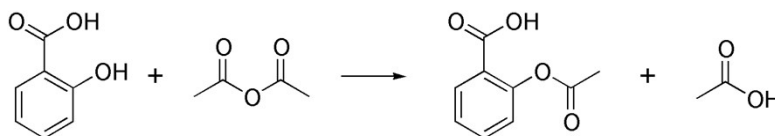
Kwas salicylowy

- ▶ 1876, Salomon Stricker używał kwasu salicylowego przeciw gorączce.
- ▶ W drugiej połowie XIX w. użycie kwasu salicylowego, salicylanu sodu i salicyny rozpowszechniło się (ból, gorączka i stany zapalne).
- ▶ Kwas salicylowy 5p/28g,
- ▶ salicylan sodu 7.5p/28g,
- ▶ salicyna 50p/28g.
- ▶ Niestety **efekty uboczne** – podrażnienia układu pokarmowego ograniczały stosowanie.

Aspiryna

- ▶ **1890**, Bayer rozpoczął program badań mający na celu wprowadzenie nowych leków na rynek.
- ▶ **1897**, Felix Hoffman otrzymał zadanie znalezienia mniej drażniącej pochodnej kwasu salicylowego.
- ▶ Opracował syntezę z kwasu salicylowego i bezwodnika octowego.

Aspiryna

- ▶ Za odkrywców aspiryny uznaje się Eichengrüna, Hoffmana (chemicy) i Dresera (farmakologa).
- ▶ Nazwa **Aspirin** od niemieckiej nazwy *Acetylspirsäure* (a - acetyl, spir – spirsäure, in – końcówka dla leków)
- ▶ **1899**, wprowadzenie aspiryny na rynek.

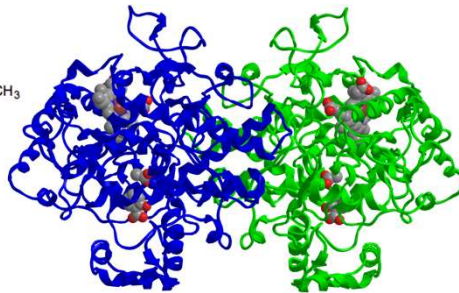
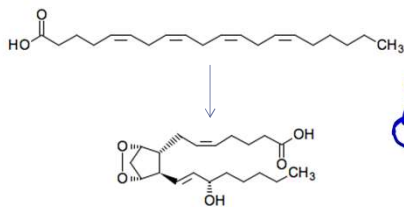
Aspiryna

- ▶ Roczna produkcja aspiryny to ok. **35 000 ton** co daje **100 mld** tabletek.
- ▶ Wskazania:
  - ▶ ból, gorączka, stany zapalne
  - ▶ Przeciwwskazanie w profilaktyce udarów mózgu i zawałów serca

Aspiryna - sposób działania

- ▶ 1971, John Vane odkrył podstawy działania aspiryny (nagroda Nobla 1982).
- ▶ Aspiryna hamuje produkcję prostaglandyn i tromboksanów.
- ▶ Jest nieodwracalnym inhibitorem cyklooksygenazy I (COX-I)

Cis

Drzewo śmierci

- ▶ Cis był nazywany drzewem śmierci przez Celtów i Greków
- ▶ Juliusz Cezar opisuje króla Celtów, Cativulco, który popełnił samobójstwo z użyciem ekstraktów z cisu.
- ▶ Drzewa cisu są długowieczne – mogą żyć 2000-3000 lat

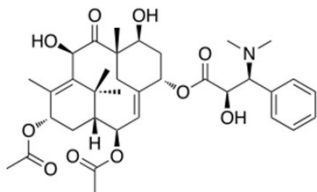
Cis Henrykowski

- ▶ Najstarsze drzewo w Polsce
- ▶ Ok. 1250 lat
- ▶ Henryków Lubański k. Lubania

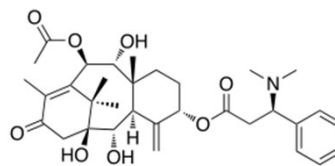

Cis

- ▶ Toksyczność cisu jest związana z alkaloidem taksyną. $LD_{50} = 20 \text{ mg/kg}$ (myszy i szczury)
- ▶ Spożycie powoduje dolegliwości układu krążenia (spadek ciśnienia krwi, zaburzenia rytmu serca, migotanie komór serca). Może być śmiertelne.

Taksyna A

Taksyna B

Taxol

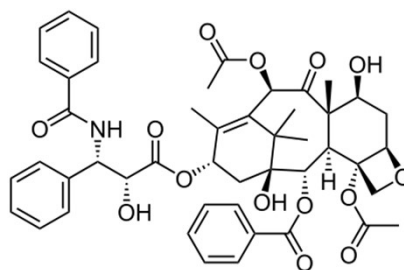
- ▶ Związki wyizolowane z cisu zachodniego zostały określone jako antyrakowe.
- ▶ Program National Cancer Institute i US Department of Agriculture, od 1960 – wielkoskalowe testy przesiewowe (100 tys. związków).
- ▶ Pierwsza izolacja paclitaxelu przez Wall'a i Wani w 1964 (0.5g z 12kg kory).

Cis zachodni
Taxus brevifolia

Taxol

- ▶ Struktura taxolu opublikowana w 1971.
- ▶ 9 centrów stereogenicznych w czteropierścieniowym układzie oraz 2 centra stereogeniczne w podstawniku.

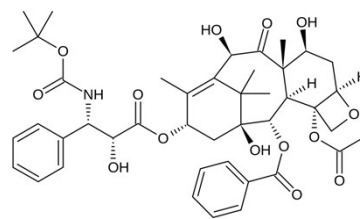
Taxol

- ▶ Dużym problemem było pozyskanie odpowiednich ilości związku.
- ▶ Pozyskiwanie kory niszczy drzewo bezpowrotnie.
- ▶ 1 kg związku z 2000-2500 drzew;
- ▶ Taxol obecny jest tylko w drzewach gatunku *Taxus brevifolia* (cis zachodni), nie występuje w bardziej rozpowszechnionym cisie pospolitym (*Taxus baccata*).
- ▶ W latach 1967-1993 cis zachodni był jedynym źródłem taxolu.

Taxol i Taxotere

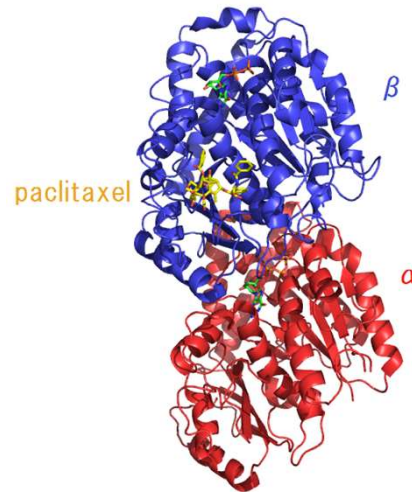
- ▶ Taxol był wprowadzony na rynek w 1990, przez Bristol-Myers Squibb
- ▶ Zastosowanie przeciw nowotworom: jajnika, płuc, piersi, jądra.
- ▶ Sanofi-Aventis wprowadziła pochodną taxolu – docetaxel (Taxotere);

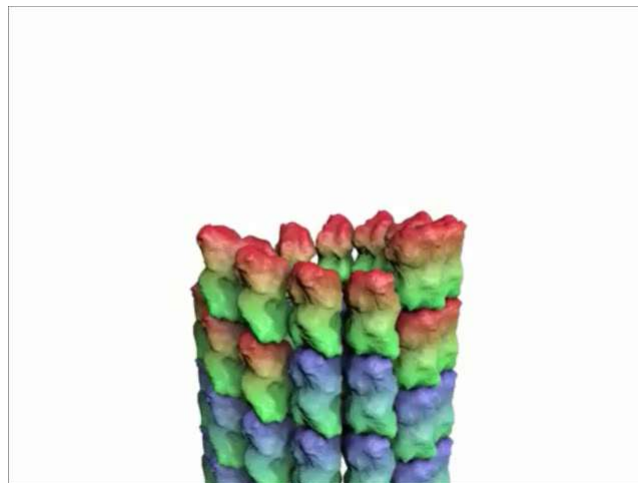

Taxol – mechanizm działania

- ▶ Taxol wiąże się do tubliny, która tworzy mirotubule – cytoszkielet. Taxol zahamowuje rozpad mikrotubul, zmienia dynamikę cytoszkieletu i hamuje mitozę.

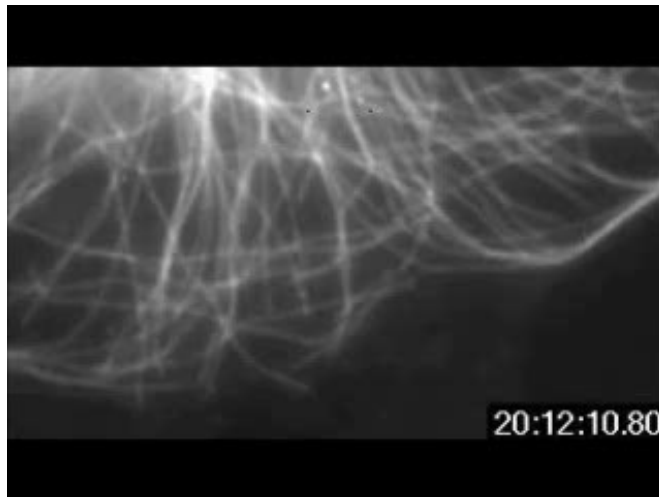

Taxol – mechanizm działania

Taxol – mechanizm działania

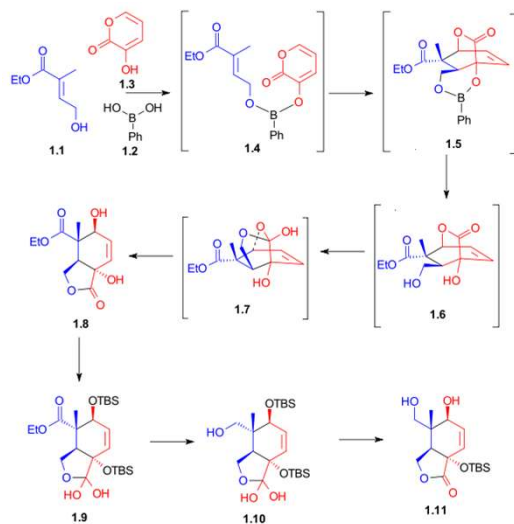
Taxol – synteza totalna

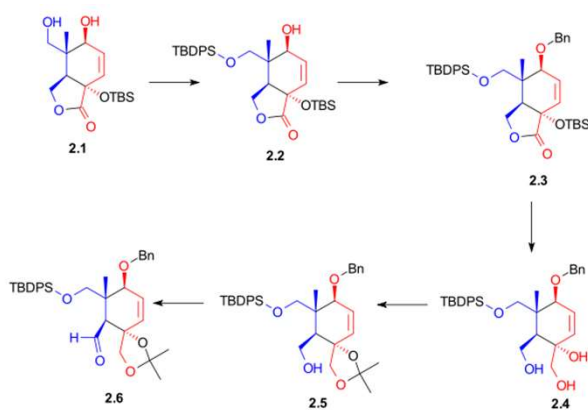
- ▶ W latach 90-tych, nad syntezą totalną taxolu pracowało ok. 30 grup badawczych na świecie.
- ▶ W lutym 1994, dwa zespoły równocześnie opublikowały syntezę totalną (C. Nikolau, R. Holton).
- ▶ „photo finish”
- ▶ Synteza totalna ma tak duży stopień skomplikowania, że nie ma znaczenia praktycznego.

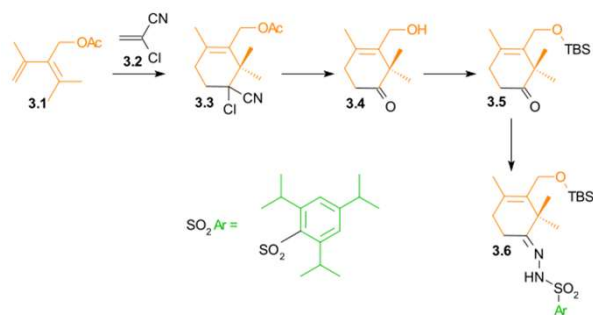
Synteza totalna taxolu

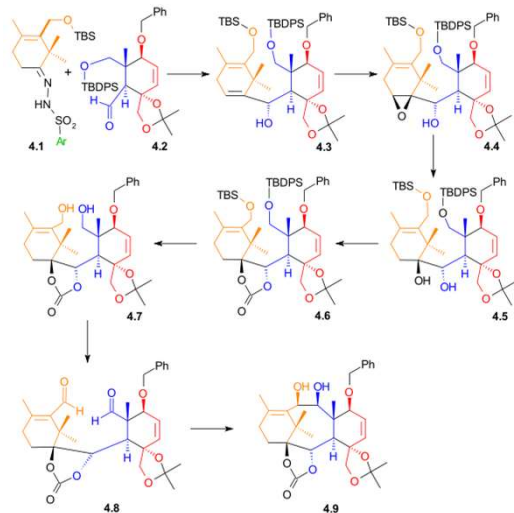
Synteza totalna taxolu

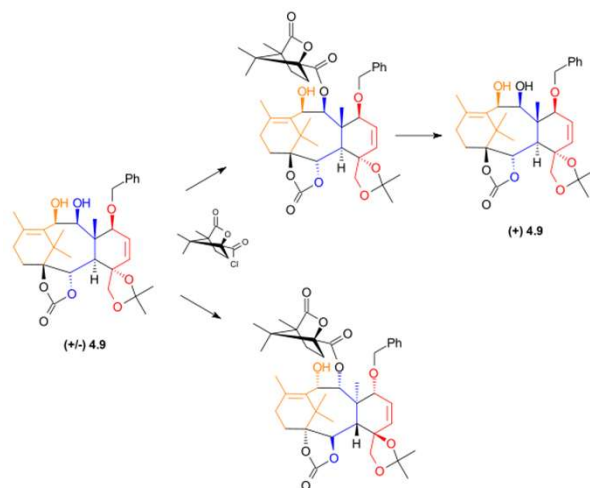
Synteza totalna taxolu

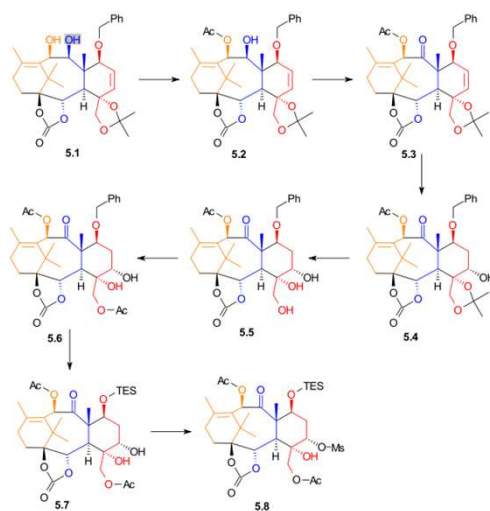
Synteza totalna taxolu

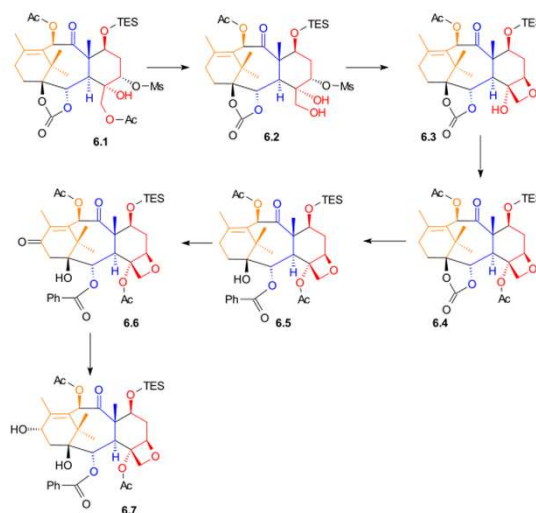
Synteza totalna taxolu

Synteza totalna taxolu

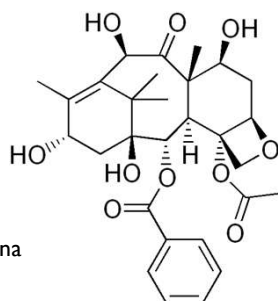

Synteza totalna taxolu

Praktyczne sposoby otrzymywania taxolu

- ▶ Pierre Potier opracował metodę izolacji 10-deacetylobakatyny z igieł cisu pospolitego i przekształcenie tego związku do taxolu.

10-deacetylobakatyina

Pierre Potier,

Taxolu na rynku

- ▶ Obecnie BMS produkuje taxol używając technologii roślinnych kultur tkankowych.
- ▶ W roku 2000, taxol przyniósł rekordowe przychody 1.6 mld USD
- ▶ Obecnie taxol jest lekiem generycznym i przynosi ok. 200 mln USD dochodu

©Bristol-Myers Squibb

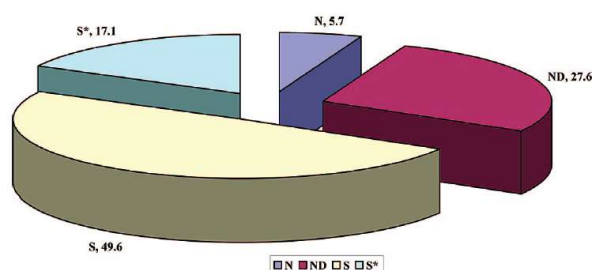
Substancje naturalne jako leki

- ▶ Metabolity wtórne – związki organiczne, które nie są bezpośrednio niezbędne do wzrostu i rozwoju organizmu.
- ▶ Rośliny
- ▶ Mikroorganizmy
- ▶ Grzyby
- ▶ Organizmy morskie
- ▶ Bezkręgowce

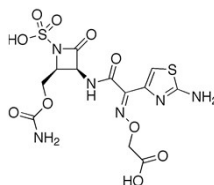
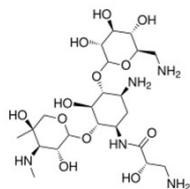
Związki pochodzenia naturalnego w lekach

- ▶ Związki pochodzenia naturalnego i ich pochodne są znaczącą grupą substancji aktywnych w lekach
- ▶ Znajdują zastosowanie w 87% typów chorób,
- ▶ W szczególności: antybakteryjne, antynowotworowe, przeciwzakrzepowe, antypierwotniakowe i immunosupresyjne

Leki przeciwbakteryjne

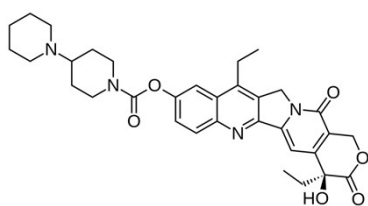
- ▶ Związki naturalne są szczególnie znaczące w odkrywaniu leków przeciwbakteryjnych
- ▶ W latach 1982-2002 wprowadzono 90 nowych substancji aktywnych o właściwościach antybakteryjnych z których ok. 80% było substancjami naturalnymi lub ich pochodnymi.

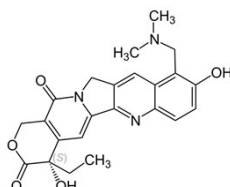

Leki przeciwnowotworowe

- ▶ Substancje naturalne i ich pochodne mają znaczący udział w rynku leków nowotworowych
- ▶ Paclitaxel i docetaxel (taxany)
- ▶ Irynotekan i topotekan (pochodne kamptotecyny, inhibitory topoizomerazy)

irynotekan

topotekan

Camptotheca acuminata

Metody poszukiwania naturalnych substancji leczniczych

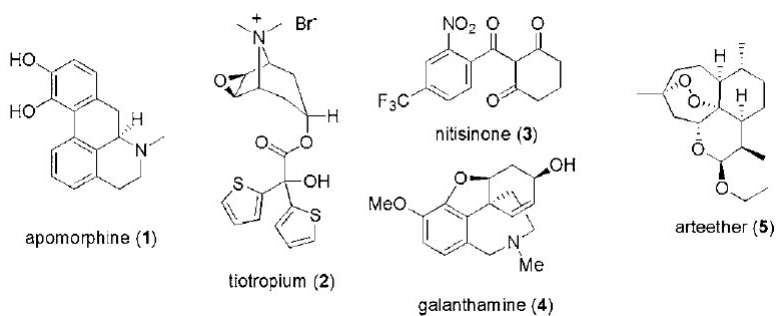
- ▶ Wielkoskalowe testy przesiewowe
  - ▶ National Cancer Institute (USA) w latach 1960-1981 – odkrycie taxolu i kamptotecyny. Przebadano ok. 35 000 roślin.
  - ▶ Central Drug Research Institute (India) przebadał ok. 2000 roślin.
- ▶ Etnomedycyna – poszukiwanie substancji aktywnych na podstawie informacji z medycyny tradycyjnej (chińska, indyjska, szamanizm etc.)

Związki pochodzenia naturalnego

- ▶ Dlaczego związki pochodzenia naturalnego są dobrymi kandydatami na leki?
  - ▶ Bardzo zróżnicowane strukturalnie,
  - ▶ Biokompatybilne,
  - ▶ Często funkcja w środowisku naturalnym jest podobna jak działanie leku (np.: przeciwbakteryjna).
- ▶ Główne problemy
  - ▶ Pozyskanie próbek biologicznych
  - ▶ Konieczny szeroki panel testów *in vitro* i duża liczba różnorodnych próbek
  - ▶ Otrzymanie odpowiedniej ilości związku (synteza vs izolacja)

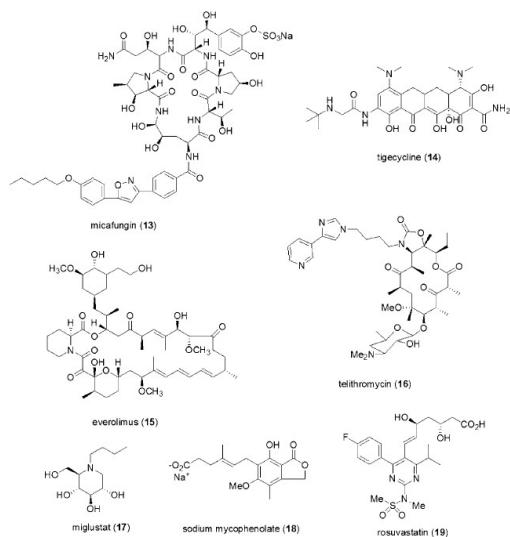
Bioróżnorodność

Nowe leki z roślin

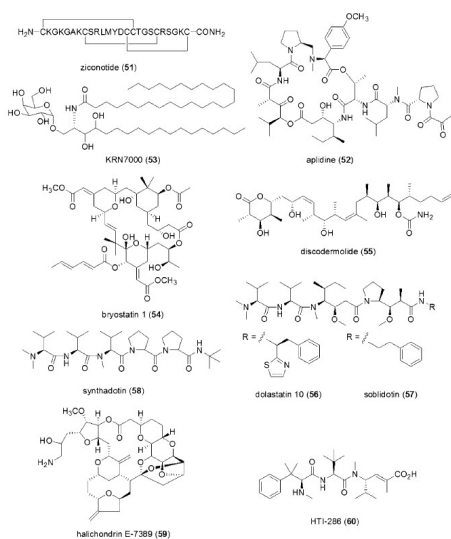
Bioróżnorodność

Nowe leki z mikroorganizmów

Bioróżnorodność

Nowe leki z organizmów morskich

